

Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė

Agnė Blažienė

Vytauto Didžiojo universitetas

a.blaziene@hmf.vdu.lt

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos dvikalbių (lietuvių-anglų) vaikų, gyvenančių anglų kalbos aplinkoje, lietuvių kalbos ypatybės. Tyrimo medžiaga rinkta taikant pasakojimo kūrimo metodą. Respondentai turėjo sukurti rišlų pasakojimą pagal 6 paveikslėlių seką (Hickmann 2003; Gagarina et al. 2012). Išanalizavus šimtą 4–10 metų respondentų sukurtų rišliųjų pasakojimų, matyti pasakojimo kūrimo ir kalbos raida. Vyresniųjų vaikų pasakojimai ilgesni, juose pavartota daugiau žodžių, pasakojimus sudaro daugiau pasakymų, kurie yra vidutiniškai ilgesni. Reikšminių kalbos dalių (daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių, būdvardžių) leksinės ir gramatikos įvairovės analizė parodė, kad respondentams augant, jų pasakojimuose pavartojama ne tik daugiau, bet ir įvairesnių žodžių. Dvikalbių vaikų rišliuosius pasakojimus palyginus su vienakalbių vaikų pasakojimais, matyti, kad dvikalbiai vaikai pavartoja žymiai daugiau žodžių nei dvikalbiai, o daiktavardžių, veiksmažodžių ir būdvardžių leksinės ir gramatinės įvairovės rodikliai yra panašūs į vienakalbių vaikų.

Raktažodžiai: rišlusis pasakojimas, dvikalbystė, kalbos įsisavinimas, psicholingvistika.

1. Įvadas

Tam tikroje šalyje apsigyvenę įvairių šalių emigrantai suformuoja daugiakalbę aplinką, kurią sudaro dominuojanti (priimtines) šalies kalba (ar kalbos), imigrantų bendruomenių kalbos, vadinamos mažumų kalbomis (angl. *minority language*), ir šeimose vartojamos (kitaip – namų) kalbos. Tokioje aplinkoje randasi dvikalbės, trikalbės ar daugiakalbės šeimos. Siekdami išsiaiškinti kelių kalbų sąveikos nulemtus kalbinius reiškinius, mokslininkai pasitelkia ilgalaikius, eksperimentinius, stebėjimo ir kt. metodus, tiria kelių kalbų įsisavinimo (vienu metu ar nuosekliai) eigą, kalbų raidą, pasikeitimą, dominuojančios kalbos poveikį gimtajai kalbai, gimtosios kalbos (toliau – K1) nykimą, taip pat siekia nustatyti gimtosios kalbos išlaikymą lemiančius veiksnius ir pan. Tokie tyrimai ne tik suteikia žinių apie daugiakalbystės reiškinį, bet ir leidžia nustatyti pasekmes, priežastis, veiksnius, dėl kurių viena ar kita kalba nebūna pilnai įsisavinta, patiria regresą, nykimą. Taip pat, atsižvelgiant

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

į tokių tyrimų išvadas, galima teikti rekomendacijas tėvams, švietimo įstaigoms, už kalbos politiką atsakingiems asmenims.

Lietuvoje vaikų dvikalbystė daugiausia tirta siekiant išsiaiškinti tautinių mažumų vaikų (ir suaugusiųjų) gimtųjų ir valstybinės – lietuvių – kalbos ir tapatybės bendruosius klausimus (Salienė, Vilkienė 2006; Vilkienė 2011), įvertinti dvikalbių vaikų, augančių nelietuviškose (lenkų, rusų) ar mišriose šeimose, lietuvių kalbos kompetencijos lygį (Skripkienė 2001; Mazolevskienė 2000, 2001). Šiame kontekste minėtinas projektas „Miestai ir kalbos“ (Ramonienė 2010), kuriuo siekta ištirti didžiųjų Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos) gyventojų namuose (taigi ir vaikų) vartojamas kalbas, jų pasirinkimą, kalbų gyvybingumą, miestuose vartojamų kalbų ir tautinės tapatybės santykį.

Kalbant apie emigravusius ar emigracijoje gyvenančius (lietuvių ar mišriose šeimose gimusius) lietuvių vaikus, gilinamasi į lituanistinio vaikų ugdymo užsienio šalyse problematiką, nagrinėjamas tėvų požiūris į lituanistinį vaikų ugdymą (Dautartas 2005, Celešiūtė 2008, Šutinienė 2009). Pastarųjų autorių darbuose dėmesys sutelkiamas į migrantų nuostatas dėl gimtosios kalbos mokymosi kitos šalies aplinkoje, priemones ir veiksmus, galinčius padėti puoselėti prastėjančią lietuvių kalbos kokybę. Svarbu paminėti projektą *Emigrantų kalba*¹, kuriuo siekta ištirti Lietuvos emigrantų kalbinį elgesį, vartojamų kalbų repertuarą. Pavyzdžiui, nagrinėdama minėto projekto metu surinktą tiriamąją medžiagą, Jakaitė-Bulbukienė (2014) siekė išsiaiškinti veiksnius, lemiančius gimtosios kalbos išlaikymą, tyrė tėvų taikomas strategijas ir vadybos būdus pasirenkant vartoti K1 kalbą.

Randasi darbų, kuriuose siekiama nagrinėti gimtosios ir dominuojančios kalbos sąsajos nulemtus procesus migracijoje. Pažūsis (2009) tyrė Šiaurės Amerikos lietuvių kalbos ir kodo keitimo aspektus, anglų kalbos poveikį lietuvių kalbai, iš dalies aprašė kai kurias lietuvių kalbos atricijos požymius. Vis dažniau atliekama (nors ir nedidelių) tyrimų², kuriais siekiama įvertinti dvikalbių (ar daugiakalbių) vaikų K1 (lietuvių) gramatines, leksines ypatybes, jas lyginti su vienakalbių vaikų

¹ Projektas vykdytas 2011–2013 metais Vilniaus universitete vadovaujant prof. dr. M. Ramonienei.

² Tokių tyrimų padaugejo Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkams įsitraukus į tarptautinį projektą COST ISO804 *Language Impairment in a Multilingual society: Linguistics Patterns and the Road to Assessment* (2011–2013 m.). Projekto metu bendradarbiaujant su vaikų kalbą tiriančiais mokslininkais sukurta rišliojo pasakojimo analizės metodika „Multilingual Assessment Instrument for Narratives“ – MAIN (Gagarina et al. 2012), kurią lietuvių kalbai pritaikė Dabašinskienė ir Balčiūnienė (2012), lietuvių kalbos *Netikrų žodžių kartojimo testas* (Krivickaitė, Dabašinskienė 2013). Taikant šiuos tyrimo metodus šiuo metu atliekami žvalgomieji dvikalbių vaikų kalbos tyrimai.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

kalbos ypatybės (Balčiūnienė, Kalninytė, Krivickaitė 2011; Kalninytė 2013; Krivickaitė 2014; Balčiūnienė, Kalninytė 2013; Dabašinskienė, Balčiūnienė, Kalninytė 2014).

Tačiau tenka konstatuoti, kad išsamių, sistemingų, didelės imties tyrimų, kurie atskleistų lietuvių kalbos raidą nelietuviškoje aplinkoje, iki šiol nesama. Trūksta žinių apie tai, ar kitos kalbos aplinkoje įsisavinta lietuvių kalba yra tolygi lietuviškoje aplinkoje įsisavintai lietuvių kalbai; kokiais ypatumais pasižymi kitoje aplinkoje įsisavinama / įsisavinta lietuvių kalba; kokį poveikį dominuojanti kalba daro lietuvių kalbos (kaip K1) žodyno, gramatikos, fonetikos ir kt. lygmenims; kokie sociolingvistiniai veiksniai (individo lytis, amžius, kitos kalbos aplinkoje pragyventas laikas ir kt.) daro didžiausią poveikį lietuvių kalbos raidai ir kaitai dominuojančios kalbos aplinkoje ir kt. Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas, kuriame aptariama anglakalbėje aplinkoje gyvenančių lietuvių vaikų gimtosios lietuvių kalbos ypatybės. **Straipsnio tikslas** aptarti dvikalbių (lietuvių-anglų) vaikų rišliųjų pasakojimų, pasektų gimtąja lietuvių kalba pagal 6 siužetinių paveikslėlių seką, bendrąjį produktyvumą ir leksinę įvairovę.

2. Teorinės tyrimo prielaidos

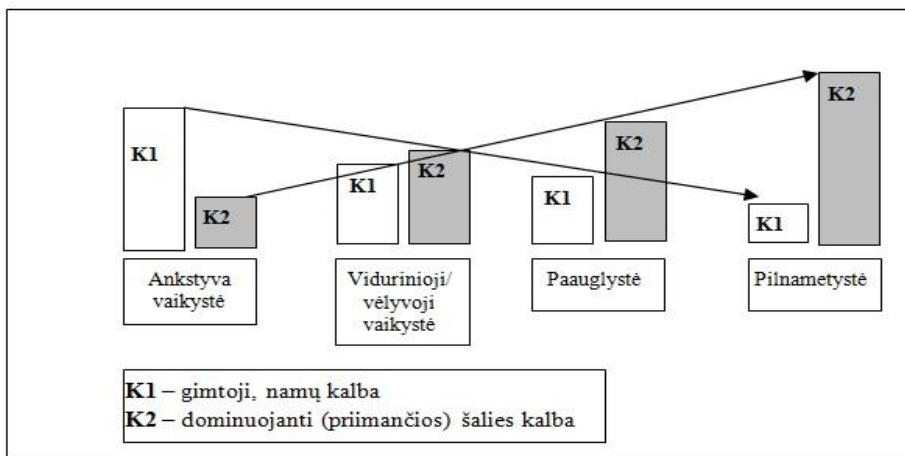
Romaine (1999: 288–289) skiria 6 daugiakalbėse bendruomenėse gyvenančių šeimų tipus, kurie skiriasi priklausomai nuo: (a) tėvų gimtosios kalbos ar kalbų; (b) tėvų taikomos strategijos bendraujant vienam su kitu ir su vaiku; (c) namuose vyraujančios kalbos ar kalbų ir (n)esamo kelių kalbų painiojimo (pavyzdžiui, jei tėvų gimtosios kalbos skiriasi, jie gali tarpusavyje bendrauti šalies dominuojančia kalba, o su vaiku – kiekvienas savo kalba) ir kt. Šie veiksniai ir taikomos kalbos (-ų) vartojimo strategijos lemia, vieną ar dvi gimtąsias kalbas vaikas pradės įsisavinti nuo gimimo, ar nuo gimimo įsisavinama kalba (ar viena kalbų) bus tokia pati, kaip ir dominuojanti šalies kalba, ar dominuojančią (priimtinės) šalies kalbą vaikas pradės mokytis darželyje / mokykloje, taigi turėdamas gimtosios kalbos pagrindus ir pan. Minėti veiksniai sudaro sąlygas rasti įvairiems dvikalbystės (daugiakalbystės) tipams.

Pagal kalbų įsisavinimo eiliškumą yra skiriama **vienalaikė** (angl. *simultaneous*) ir **nuosekloji** (angl. *sequential, successive*) dvikalbystės formos. **Vienalaikės** dvikalbystės atveju vaikas nuo gimimo įsisavina dvi kalbas (Genesee 2008a: 1, 2008b: 18; Genesee, Nicoladis, Paradis 1995: 611). Šis atvejis dažnas šeimose, kuriose tėvo ir motinos gimtosios kalbos skiriasi. Jeigu tėvai taiko strategiją „vienas tėvas – viena kalba“, vaikas nuo gimimo pradeda įsisavinti dvi kalbas. **Nuosekliąja** dvikalbyste (Genesee 2008a: 1) įvardijama kalbų įsisavinimo forma, kai antrosios kalbės (toliau – K2) pradedama mokytis susiformavus pagrindinėms gimtosios (kaip minėta, K1)

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

kalbos ypatybėms. Tokia dvikalbystės forma, pasak mokslininkų, labai dažnai susiformuoja emigrantų šeimose (Paradis 2007: 387–388; Montrul 2008: 17; Verhoeven, Stromqvist 2001: 1). Mažumų bendruomenių vaikai K1 dažniausiai įsisavina namuose, o su K2 – dominuojančia priimančios šalies kalba – susiduria pradėję lankyti priešmokyklinio ar mokyklinio ugdymo įstaigas.

Nuosekliosios dvikalbystės atveju iki tam tikro laiko K1 visiškai tenkina vaiko poreikius: vaikas bendrauja su broliais, seserimis, tėvais, K1 vartojančiais bendraamžiais, geba reikšti savo mintis, jaučiasi suprastas. Tuo metu su K2 vaikas susiduria pasyviai: žiūrėdamas televizorių, girdėdamas žmones kalbant parduotuvėje, žaidimų aikštelėse ar kt. vietose. Tikslinis K2 mokymasis prasideda vaikui pradėjus lankyti priešmokyklinio ar mokyklinio ugdymo įstaigą. Gebėjimas kalbėti K2 vaikui leidžia patenkinti kalbinius poreikius už namų ribų, pavyzdžiui, bendrauti su darželio ar klasės draugais, suprasti mokytojų dėstomą medžiagą ir kt. Tokiu būdu vaikas integruojasi į dominuojančią bendruomenę. Vaikui augant K2 vartojimas intensyvėja, daugėja situacijų, kuriose vaikas gali susikalbėti tik vartodamas K2. Neretai dažnesnis K2 vartojimas lemia retėjantį K1 vartojimą. Toks K1 ir K2 vartojimo pokytis pavaizduotas 1 paveiksle.

1 paveikslas. K1 vartojimo K2 aplinkoje pokytis priklausomai nuo vaiko amžiaus (pagal Montrul 2012: 7)

Paveiksle pateikta schema rodo situaciją, kurią mokslininkai (Paradis 2007: 399; Anderson 2012: 194; Köpke 2004: 1332) vadina **kalbos pa(si)keitimu** (angl. *language shift*). Matyti, kad ankstyvoje vaikystėje vaikas dažniau vartoja K1. Viduriniojoje ir vėlyvojoje vaikystėje vaikas, pradėjęs lankyti mokyklą, mokosi K2, ją vartoja ne tik mokykloje, bet ir popamokinės veiklos būreliuose, bendraudamas su mokytojais, bendraamžiais, žiūrėdamas televizorių, žaisdamas žaidimus ir kt. Pasak Anderson (2012: 196), dėl padažnėjusios K2 įvesties tampa sunku išlaikyti K1

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

įgūdžius. Dažnesnis K2 vartojimas, pirmiausiai, daro neigiamą poveikį K1 žodynui. Pastarasis siaurėja, nes K1 vartojama daugiausia namuose aptariant temas, susijusias su šeimos santykiais, planais, namų ruoša, maisto gaminiu ir pan. Priešingai, K2 žodynas plečiasi, nes mokantis įvairių dalykų mokykloje, pramogaujant, bendraujant su vaikais, mokytojais ir kt. vartojami įvairioms temoms aptarti ar tam tikras realijas įvardyti reikalingi žodžiai, terminai. Svarbu ir tai, kad mokantis K2 yra intensyviai lavinamos visos kalbinės veiklos: kalbėjimas, klausymas, rašymas, skaitymas. K1 kalbos lavinimui namuose neretai skiriama mažai dėmesio, dažniausia pasitelkiamas kalbėjimas (bendravimas su tėvais) ir klausymasis, rečiau – tekstų skaitymas ar rašymas. Dėl to vaikams tampa sudėtingiau prisiminti K1 žodžius, reikia įdėti daugiau pastangų vartojant K1.

Greta kalbos pakeitimo, yra išskiriami dar keli reiškiniai, susiję su dominuojančios kalbos – K2 – poveikiu – K1 – kalbai. Teigiama, kad dėl dominuojančio K2 vartojimo viduriniojoje ar vėlyvojoje vaikystėje, gimtoji kalba gali būti vaiko **nepilnai įsisavinta** (angl. *incomplete acquisition*) (Montrul 2008: 20–22). Taip pat dviejų kalbų (K1 ir K2) sąveikoje randasi **kodų painiojimo atvejų** (angl. *code mixing*) (Genesee, Nicoladis 2006: 12; Genesee 2008a: 11), kai vienės kalbės leksinės, gramatinės ypatybės perkeliama į kitą kalbą. Dėl sumažėjusio K1 vartojimo K2 aplinkoje, K1 patiria **kalbos dilimą / nykimą** (angl. *language attrition*) (Seliger 1991: 227; Schmid 2002; Köpcke 2004: 1335), t. y., atsiranda lingvistinių (fonetikos, leksikos, morfologijos, sintaksės) pakitimų, sudarančių sunkumų sklandžiai vartoti K1. K2 tampant dominuojančia, kita kalba silpnėja, patiria regresą ar net yra **prarandama** (angl. *language loss*) (Anderson 2012: 195). Pastarąjį reiškinį, iš dalies, galima vadinti **atimtine dvikalbyste** (angl. *subtractive bilingualism*), kuri dažnai susidaro imigrantų bendruomenėse, kai dažnas K2 vartojimas palaipsniui pakeičia K1 (Baker 2001: 132, 139).

Be kalbinių, kelių kalbų sąveikos nulemtų reiškinų, yra išskiriami ir išoriniai veiksniai, darantys neigiamą įtaką K1 išlaikymui K2 aplinkoje. Atlikti tyrimai rodo, kad K1 išlaikymui įtakos turi gyvenimo K2 aplinkoje trukmė ir, ypač, **amžius, kada asmuo pradėjo mokytis K2**. Montrul (2008: 165) teigia, kad kuo anksčiau vaikas dvikalbėje aplinkoje susiduria su K2, tuo, tikėtina, gali būti mažesni vaiko K1 įgūdžiai. Svarbus yra atitinkamos kalbos **įvesties kiekis ir kokybė**. Pasak Pearson (2007: 400), norint, kad vaikai išlaikytų K1, reikia jiems pateikti daugiau ir įvairios K1 įvesties. Minėta mokslininkė teigia, kad tai yra tarsi ciklas: didesnis K1 įvesties kiekis leidžia geriau įsisavinti K1, geresnis K1 įgudimas leidžia dažniau ir įvairesniuose kontekstuose ją vartoti, dažnesnis K1 vartojimas reikalauja dar daugiau K1 įvesties ir t. t. Jeigu vaikas nevartoja K1, silpniau vystosi K1 įgūdžiai, o tai lemia vis retesnę K1 vartojimą. Dar vienas svarbus veiksnys,

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

lemiantis K1 išsaugojimą, – **tėvų išsilavinimas, socialinė klasė ir ekonominė padėtis**. Lambertas ir Tayloras (1996: 477, 489) atliko interviu su jaunesniais ispanų-anglų dvikalbiais mokiniais ir jų šeimomis. Tyrimas parodė, kad darbininkų klasės (žema socialinė ekonominė klasė) motinos skatino savo vaikus mokytis anglų kalbos (K2) tikėdamos, kad dėl geresnių anglų kalbos žinių vaikams lengviau seksis mokykloje. Priešingai, vidurinėsios klasės (aukšta socialinė ekonominė klasė) šeimų motinos sėkmingą vaikų ateitį siejo su ispanų kalbos (K1) išlaikymu. Prie K1 kalbos išsaugojimo žymiai prisideda tai, kokios yra **tėvų ir / ar bendruomenės nuostatos mažumos kalbos atžvilgiu**. Teigiamas tėvų K1 vertinimas gali paskatinti vaiką dažniau vartoti K1. Priešingai, neigiama tėvų nuostata K1 atžvilgiu skatina vaiką žymiai dažniau vartoti K2. Be to, sociolingvistiniai mažumų bendruomenių kalbų tyrimai rodo, kad vaikams sunku įsisavinti mažumos kalbą, jeigu tos kalbos nepalaiko ne tik tėvai, bet ir bendruomenė (Romaine 1999: 290).

3. Tyrimo medžiaga ir metodologija

3.1. Respondentai

Tyrimo medžiaga rinkta keturiose Londone įsikūrusiose lituanistinėse mokyklose. Šiose mokyklose tiriamieji vaikai per savaitę praleidžia ~ 3–6 valandas. Atliekant tyrimą siekta apklausti kuo daugiau vaikų, todėl iš pradžių nebuvo atsižvelgta į vaiko amžių, lytį, namuose vartojamas kalbas ir pan. Iš viso tyrimo metu apklausti 156 vaikai. Pradedant analizuoti medžiagą vadovautasi žvalgomojo tyrimo, kuris atliktas 2012 m., patirtimi. Jo metu nustatyta, kad emigracijoje gyvenančios šeimos skiriasi įvairiomis ypatybėmis: priimtineje šalyje pragyventu laiku, namuose vartojamų kalbų skaičiumi, lietuvių kalbos vartojimo dažnumu, bendravimo su lietuviškai kalbančiais asmenimis kiekiu ir pan. Dėl to pasirinkti keli kriterijai, kuriais remiantis tyrimo dalyviai būtų panašūs K1 įsisavinimo būdu: abiejų tėvų gimtoji kalba turi būti lietuvių, vaikas turi būti gimęs anglų kalbos aplinkoje arba vaikas, gimęs Lietuvoje, į anglų kalbos aplinką turi būti atvykęs būdamas iki vienerių metų.

Žinių apie tyrimo dalyvius suteikė tėvų / globėjų užpildytos sociolingvistinės anketos, kuriomis siekta išsiaiškinti: (a) bendrą informaciją apie vaiką ir jo šeimą (vaiko gimimo metus, šalį, kurioje vaikas gimė, vaikų skaičių šeimoje ir pan.); (b) informaciją apie vaiko raidą (kada vaikas pradėjo sakyti pirmuosius žodžius, ar vaikas yra turėjęs kokių kalbos sunkumų, klausos sutrikimų ir pan.); (c) informaciją apie kalbas, kurias vaikas vartoja, kalbų santykį (ar vaiką prižiūrėjo auklė, jeigu taip, ar ji kalbėjo lietuviškai ar kita kalba, ar vaikas lankė darželį, jeigu taip, kiek valandų per dieną, kokiomis kalbomis vaikas kalba, kaip kalbės pasirinkimas priklauso nuo aplinkos, kurioje vaikas

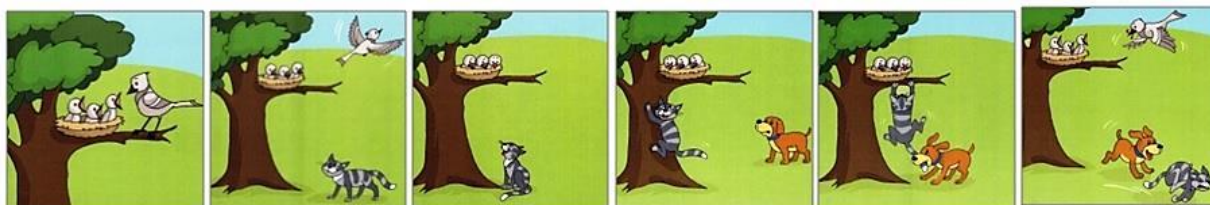
Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

bendrauja, ir asmenų, su kuriais vaikas kalba); (d) tėvų nuomonę apie vaiko vartojamas kalbas (kuria kalba vaikas kalba geriausiai, kuria kalba vaikas geriau kalba, kurią geriau supranta ir pan.). Išnagrinėjus tėvų / globėjų užpildytas anketas iš visų tyrime dalyvavusių buvo atrinkta 100 vaikų, atitinkančių anksčiau aptartus kriterijus (abiejų vaiko tėvų gimtoji kalba lietuvių, vaikas gimė JK (95 % tyrimui atrinktų vaikų) ar į ją atvyko būdamas iki vienerių metų (5 % tyrimui atrinktų vaikų).

Tvarkant tyrimo medžiagą, vaikai buvo suskirstyti į 6 amžiaus grupes: 4–5 m. (15 respondentų, amžiaus vidurkis 4;7³), 5–6 m. (27 respondentai, amžiaus vidurkis 5;4), 6–7 m. (15 respondentų, amžiaus vidurkis 6;4), 7–8 m. (17 respondentų, amžiaus vidurkis 7;5), 8–9 m. (16 respondentų, amžiaus vidurkis 8;3), 9–10 m. (10 respondentų, amžiaus vidurkis 9;3). Tyrimo metu siekta apklausti kiek įmanoma daugiau vaikų⁴, taigi vaikų skaičius skirtingose amžiaus grupėse nėra vienodas. Mažiausias vaikų skaičius sudaro 9–10 m. amžiaus grupę (10 vaikų), nes, kaip teigė mokyklų vadovai ir mokytojai⁵, vyresni (nuo 9 ar 10 metų) vaikai vietoje lietuvių kalbos mokymosi renkasi kitas veiklas (pavyzdžiui, įvairią sporto, menų veiklą būreliuose, kuriuose vyrauja ne lietuvių kalba).

3.2. Rišliojo pasakojimo išgavimas ir analizė

Tyrimo metu respondentų prašyta sukurti **rišlų pasakojimą** pagal žemiau pateiktą 6 siužetinių paveikslėlių seką (žr. 2 paveikslą).

2 paveikslas. Rišliojo pasakojimo lietuvių kalba analizei naudojamų siužetinių paveikslėlių seka (Hickmann 2003; Gagarina et al. 2012)

Kiekvienas vaikas tirtas individualiai, ramioje aplinkoje (klasėje, kabinete). Iš pradžių su vaiku bendrauta įvairiomis temomis, siekiant užmegzti kontaktą su juo, vėliau vaikui pasiūlyta pažaisti *žaidimą* – pasekti pasaką pagal 6 paveikslėlius, kurie išdėlioti priešais vaiką viena horizontalia eile iš kairės į dešinę. Pasiruošimo laikas, pasakojimo trukmė nebuvo ribojami. Vaikui kuriant pasakojimą, tyrėjas vaiko nepertraukinėjo, neklausė klausimų, kurie galėtų pasufleruoti pasakojimo

³ Vaikų kalbos tyrimuose vaikų amžius žymimas nurodant metus ir mėnesius, kurie atskiriami kabliataškiu. Taigi žymėjimas 4;7 reiškia, kad vaikui yra 4 metai ir 7 mėnesiai.

⁴ Apklausti tik tie vaikai, kurių tėvai sutiko, kad jų vaikas dalyvautų tyrime.

⁵ Atliekant tyrimą buvo dažnai ir daug bendrauta su mokyklų vadovais, mokytojais, siekiant išsiaiškinti tyrimo metu kilusius klausimus. Tokios pastabos, komentarai fiksuoti užrašuose.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišlijojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

siužetą, netaisė pasakojimo metu vaiko skirtingai įvardytų veikėjų, bet skatino vaiką kalbėti pritariamaisiais žodžiais (*taip, mhm, gerai*), atitinkama mimika, intonacija. Vaikui uždavus klausimą, susijusį su pasakojimo kūrimu (pavyzdžiui: *Ar čia balandis? Čia katinas ar katė?*), tyrėjas paklausdavo, ką apie tai mano pats vaikas (pavyzdžiui: *O kaip tu galvoji, kas čia?*). Bet koks vaiko sukurtas pasakojimas įvertintas teigiamas, vaikas pagirtas. Tiek prieš tyrimą, tiek tyrimo metu su vaiku bendrauta lietuvių kalba (žr. žemiau pateiktus 2 dvikalbių vaikų rišliųjų pasakojimų pavyzdžius⁶).

- (1) INF26: *Paukštukas šaukia: mama, tu man valgyt. Ir paukštis skrido. And katinėlė eiti and valgyti. Ir katinas šaukė: aš noriu valgyti jus. Katė lipa. And šuniukas norėjo valgyti katę. And paukštis skrido. Tada mama davė valgyti⁷.*
- (2) INF65: *Vieną dieną ten atsirado medžyje atsirado trys paukšteliai ir viena mama paukštelė. Vieną kartą savo jo mama ėjo valgyt jiem jam paduoti. Tada viena katytė atėjo ir norėjo pažaisti su juos. Ir tada jinai pradėjo lipti medį. Ir tada tokis šuniukas atėjo ir labai buvo labai liūdnas. Ir jis už uodegos įkando ir tada nustūmė jai žemyn. Ir tada mama pamatė, kad du da nori va v vogt savo jos vaikučius. Ir tada mama jų pasikabino jų. Ir šunis paskui katę bėgo⁸.*

Pasakojimo pagal paveikslėlių seką metodas pasirinktas dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, ši veikla net ir ankstyvoje vaikystėje vaikams yra įprasta: jie kasdien susiduria su istorijomis, kurias girdi ar kurias jiems yra skaitomos (Hughes, McGillivray, Schmidek 1997: 7–8). Vyresniems vaikams žodinis pasakojimas yra neatsiejama veikla mokymosi procese, kai jie turi interpretuoti, (at)pasakoti, paaiškinti tai, ką patys perskaitė, išmoko, suvokė. Taigi pastarasis tyrimo metodas jaunesnio ar vyresnio amžiaus vaikams yra atpažįstama veikla, nesukelianti streso ar įtampos.

Antra svarbi priežastis – pasakojimo kūrimas apima daugelį kalbinių ir kognityvinių įgūdžių. Kurdamas pasakojimą vaikas turi pavartoti semantiškai, gramatiškai ir sintaksiškai tinkamus žodžius, iš eilės įvardyti pasakojimo įvykius, pavartoti atitinkamas teksto jungimo priemones, kad pasakojimas būtų sklandus, pasinaudoti universalialia pasakojimo kūrimo schema, kad klausytojas suvoktų pasakojimo pradžią, pabaigą ir pan. (Paul, Smith 1993). Taigi, rišliųjų pasakojimų žodyno,

⁶ Pavyzdžiai pateikti taip, kaip vaikas pasakė / pasakojo, t. y., su gramatinėmis, sintaksės ir kt. klaidomis.

⁷ Pateiktame pavyzdyje informantas vietoje lietuviško jungtuko *ir* vartoja anglišką jungtuką *and*.

⁸ Pateiktas pavyzdys rodo, su kokiais sunkumais susiduria vaikas, sekdamas pasakojimą lietuvių kalba. Esama gramatiškai netaisyklingų žodžių (pvz., *medžyje*), tinkamo žodžio *ieškojimo* (*Vieną kartą savo jo mama ėjo valgyt **jiem jam** paduoti; Ir tada mama pamatė, kad **du da** nori **va v** vogt savo jos vaikučius*), linksnų valdymo (*Tada viena katytė atėjo ir norėjo pažaisti **su juos**; Ir jis už uodegos įkando ir tada **nustūmė jai žemyn***), prielinksnių praleidimo (*Ir tada jinai pradėjo lipti _ medį*), priešdėlių maišymo (*Ir tada mama jų **pasikabino jų***) atvejų. Su tokiais ar panašiais sunkumais, kuriant rišlių pasakojimą gimtąja lietuvių kalba, susidūrė daugelis tyrime dalyvavusių vaikų.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

gramatikos analizė gali atskleisti gimtosios lietuvių kalbos, vartojamos anglų kalbos aplinkoje, ypatybes.

3.3. Rišliojo pasakojimo apdorojimas ir kodavimas

Rišlieji pasakojimai apdoroti naudojant CHILDES (MacWhinney 2000) programą. Visų pirma, į diktofoną įrašyti respondentų pasakojimai transkribuoti, laikantis tarptautinių vaikų kalbos transkribavimo standartų CHAT (angl. *Codes for the Human Analysis of Transcripts*). Sutranskribuota tyrimo medžiaga užkoduota morfologinei analizei⁹, t. y., nurodytos kiekvieno pasakojime pavartoto žodžio gramatinės kategorijos (kalbos dalis, skaičius, giminė, laikas ir pan.). Šis darbas, naudojantis programa, atliktas pusiau automatiškai, tačiau dėl morfologinio kalbos daugiareikšmiškumo tyrėjui reikėjo peržiūrėti daugiareikšmius žodžius ir parinkti tinkamą morfologinės koduotės variantą.

Transkribuota ir morfologiškai užkoduota tyrimo medžiaga analizuota naudojantis CHILDES sistema transkribuotų tekstų analizei sukurtu kompiuterinių programų paketu CLAN: a) MLU programa, leidžiančia nustatyti vidutinį pasakymo ilgį (angl. *mean length of utterance*), visų žodžių ir / ar pasakymų skaičių pasakojime; b) FREQ (angl. *frequency*) programa, leidžiančia nustatyti leksinių vienetų dažnumą ir įvairovę (angl. *type / token ratio*) (MacWhinney 2000: 85). Iš transkripcijų sudarytas morfologiškai anotuotas dvikalbių vaikų rišliųjų pasakojimų tekstynas.

3.4. Rišliojo pasakojimo bendrojo produktyvumo ir leksinės įvairovės rodikliai

Rišlieji pasakojimai dažnai analizuojami vertinant rišliojo pasakojimo **kalbą** (kitais dar mikrostruktūrą) ar **struktūrą** (makrostruktūrą) (Hughes, McGillivray, Schmidek 1997: 181–190). Tiriant rišliojo pasakojimo **struktūrą** vertinami privalomi struktūriniai elementai (pradžia, dėstymas, pabaiga), pagrindinės minties atskleidimas (ar pasakojimo siužetas sutampa su paveikslėlių siužetu), pateikiamos informacijos kiekis (ar be siužetinės informacijos pateikiama papildomos informacijos), teksto junglumas (referencijos raiška ir sakinių dėmenų tarpusavio ryšiai) ir kt. (plačiau žr. Dabašinskienė et al. 2011). Analizuojant rišliojo pasakojimo **kalbą** vertinami rodikliai, atskleidžiantys kalbos kokybę: produktyvumas, leksinė įvairovė, sintaksės sudėtingumas. Šiame straipsnyje aptariamas tyrimas, kurio metu tirtas rišliojo pasakojimo **produktyvumas** ir **leksinė įvairovė**. Jie nustatyti įvertinus šiuos rodiklius: (a) pasakojimo apimtį

⁹ Koduojant tyrimo duomenis buvo naudotasi I. Dabašinskienės ir L. Kamandulytės sukurta *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* kūrimo metodologija (Kamandulytė, Savickienė 2008, Dabašinskienė, Kamandulytė 2009).

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

žodžiais, (b) pasakojimo apimtį pasakymo vienetais¹⁰, (c) vidutinį pasakymo ilgį (toliau – VPI, angl. *mean length of utterance*), (d) leksikos ir gramatinių formų įvairovę (toliau – LGFI).

Bendrojo produktyvumo rodikliai pasitelkti siekiant kiekybiškai įvertinti rišliųjų pasakojimų kalbą. Pasakojime pavartotų žodžių ir pasakymų skaičius rodo kalbos produktyvumą: atspindi gebėjimą atgaminti žodžius, mintis išreikšti žodžiais, plėsti pasakojimą priklausomai nuo vaiko įsisavintų ir vartojamų žodžių, mintis jungti į vienetus (frazes, pasakymus) (Leadholm, Miller 1992: 38). VPI, pasak Balčiūnienės ir Kalninytės (2014: 216), „yra vienas iš esminių gramatikos įsisavinimo rodiklių, ypač dažnai taikomas ankstyvosios kalbos raidos tyrimuose“. VPI apskaičiuojamas visų pasakojime pavartotų žodžių skaičių dalinant iš visų pasakojimą sudarančių pasakymų skaičiaus. Antrasis, **LGFI**, rodiklis taip pat dažnai pasirenkamas siekiant nustatyti ne tik sakinines, bet ir rašytines vaikų kalbos raidą, kokybę, žodyną, taip pat aiškinantis pirmosios ar antrosios kalbos įsisavinimo ypatybes ir kt. (Richards, Malvern 2000; Owen, Leonard 2002: 928). LGFI indeksas nustatomas įvertinant visų pasakojime pavartotų ir skirtingų žodžių (tipų, lemų) (angl. *type, lemma / token ratio*) santykį. Šiame tyrime kiekvieno vaiko rišliojo pasakojimo LGFI indeksas nustatytas suskaičiuojant pasakojime pavartotas skirtingas lemas¹¹ ir jas padalinus iš visų pasakojimą sudarančių žodžių. Lemos suskaičiuojamos automatiškai. *FREQ* programoje įvedus tam tikrą formulę, gaunami duomenys, kuriuose matyti tiek rišliųjų pasakojimą sudarantys visi žodžiai ir jų skaičius, tiek lemos ir jų skaičius (žr. lemų skaičiavimo pavyzdį, pateiktą 1 priede). Kuo didesnis LGFI koeficientas, tuo pasakojimas žodingesnis, tai yra, pasakojime pavartota daugiau naujų žodžių, mažiau kartoti tie patys. Tyrimo metu skaičiuotas ne tik visų žodžių, bet ir reikšminių žodžių (daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių) LGFI indeksai. Atsižvelgiant į tyrimus (Kamandulytė-Merfeldienė 2009; Balčiūnienė 2012; Dabašinskienė et al. 2011), kurie parodė, kad būdvardžiai vaikų kalboje vartojami retai, būdvardžiai analizuoti skaičiuojant tik bendrąjį būdvardžių pavartojimo skaičių.

4. Rišliųjų pasakojimų bendrojo produktyvumo ir leksinės įvairovės tyrimas

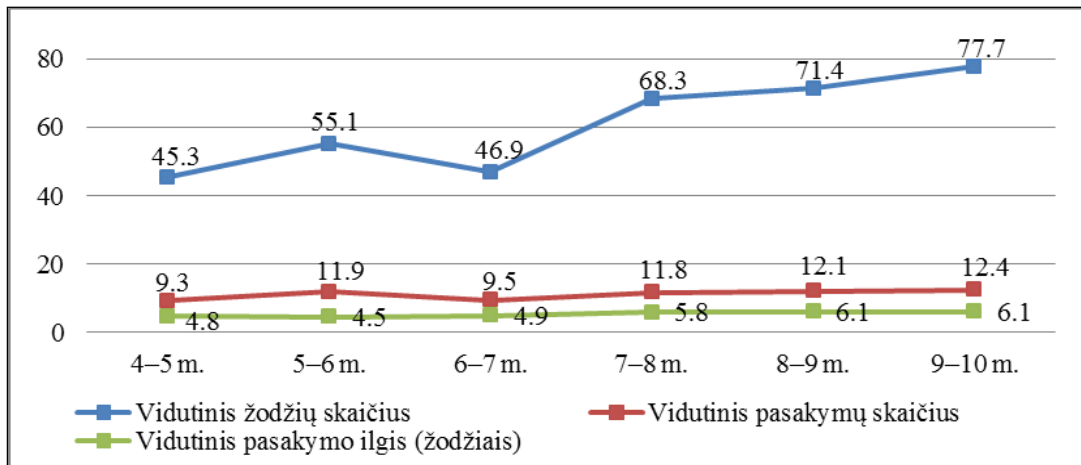
4.1. Bendrasis produktyvumas

¹⁰ Pasakymu / pasakymo vienetu šiame darbe laikoma informantų šnekos atkarpa iki pauzės ar kito kalbėtojo įsiterpimo (Crystal 2003). Ne visada pasakymo ir sakinio ribos sutampa (pasakymas gali būti trumpesnis ar ilgesnis už sakinį). Tiriant rišliuosius pasakojimus neretai yra tiriamas ne tik pasakymo, bet ir komunikacinio vieneto vidutinis ilgis (žr. Balčiūnienė, Kalninytė 2014).

¹¹ Lema šiame darbe laikoma kaitomo leksikos vieneto apibendrintu sutartiniu visų leksikos vieneto formų rodikliu (Jakaitienė 2010). Pavyzdžiui, lema (angl. *lemma, type*) *namas* reprezentuoja visas šio žodžio formas (*namas, namo, namui, namą, namams, namai, namų*), o tos formos gali būti pavartotos ne vieną kartą (angl. *token*).

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

Siekiant nustatyti rišliųjų pasakojimų bendrąją produktyvumą, kiekvienas pasakojimas buvo ištirtas atsižvelgiant į pasakojime pavartotų skirtingų žodžių skaičių, pasakymo vienetų skaičių, vidutinį pasakymo ilgį. Paskui buvo išvesti bendri atitinkamos amžiaus grupės vidurkiai (pateikta 1 diagramoje).

1 diagrama. Vidutinis atitinkamos amžiaus grupės rišliuosius pasakojimus sudarančių žodžių, pasakymų skaičius, vidutinis pasakymo ilgis

Pateiktoje diagramoje pavaizduoti duomenys rodo, kad vaikų pasakojimus vidutiniškai sudaro nuo ~45 (4–5 m.) iki ~78 (9–10 m.) žodžių. Matyti, kad pasakojimuose pavartotų **žodžių skaičius** auga priklausomai nuo amžiaus grupės: kuo vaikas vyresnis, tuo pasakojime pavartotų žodžių skaičius didesnis. Tokia tendencija pastebėta ir kitų mokslininkų tyrimuose. Jaunesni vaikai, kurdami pasakojimus, pavartoja mažiau žodžių nei vyresni (Leadholm, Miller, 1992: 38; Acker 2012: 64). Antrasis rodiklis – **vidutinis pasakymų skaičius** pasakojime – taip pat rodo didėjimo tendenciją: jaunesnio amžiaus vaikų pasakojimus sudaro 9, 10 pasakymų, vyresnio – 12 pasakymų. Dar vienas svarbus rodiklis – **vidutinis pasakymo ilgis**. Matyti, kad pasakymus vidutiniškai sudaro 5–6 žodžiai ir, nors skirtumas nėra didelis, vyresnių vaikų pasakymai ilgėja. Milleris (1991), atlikęs statistinę 3–13 m. (n = 257) spontaninės kalbos ir naratyvų analizę, taip pat nustatė, kad vidutinis pasakymo ilgis reikšmingai koreliuoja su amžiumi – jaunesnių vaikų pasakymai buvo trumpesni nei vyresniųjų (cit. pagal Leadholm, Miller 1995: 38).

Žvelgiant į 1-oje diagramoje pateiktus duomenis matyti, kad 6–7 m. vaikų rišliuosiuose pasakojimuose, juos palyginus su jaunesnių ir vyresnių vaikų pasakojimais, pavartota mažiau žodžių, taip pat sudaryta mažiau pasakymų. Tai paaiškinama atskirai pažvelgus į jaunesnių (5–6 m.) vaikų pasakojimus. Matyti, kad kelių vaikų pasakojimuose pavartota žymiai daugiau žodžių (247, 159 ar 100) nei kitų 5–6 m. amžiaus grupės vaikų pasakojimuose (32, 49, 56). Atitinkamai sudaryta

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišlijojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

žymiai daugiau pasakymų (42, 32, 21) nei įprastai šios amžiaus grupės vaikų pasakojimuose (7, 11, 16). Šie duomenys rodo, kad šiame straipsnyje aptariamai duomenys taip pat turėtų būti išanalizuoti vertinant produktyvumo rodiklius kiekvienoje amžiaus grupėje atskirai.

4.2. Leksinė įvairovė

Ištyrus rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų visų žodžių LGFĮ indekso vidurkius matyti, kad įvairaus amžiaus dvikalbių vaikų rišliams pasakojimams būdingas 0,54–0,61 LGFĮ indekso vidurkis (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Visų žodžių LGFĮ indekso vidurkiai

Amžiaus grupės	Visų žodžių skaičiaus vidurkis	Skirtingų lemu vidurkis	LGFĮ indekso vidurkiai
4–5 m.	45,2	22,6	0,54
5–6 m.	55	27,3	0,56
6–7 m.	46,93	27,2	0,61
7–8 m.	68,24	35,24	0,54
8–9 m.	71,19	37,69	0,54
9–10 m.	77,6	44,1	0,61

Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad vyresnių vaikų pasakojimuose pavartota žymiai daugiau žodžių. Svarbu ir tai, kad didesnę žodžių kiekį sudaro skirtingos lemos. Atitinkamai LGFĮ indekso vidurkis nežymiai didėja. Milleris (1991) taip pat nustatė, kad jaunesnių vaikų pasakojimuose pavartojama mažiau skirtingų žodžių (cit. pagal Leadholm, Miller 1992: 38), o didesnis naujų žodžių skaičius ir aukštesnis LFGĮ indeksas pastebimas vyresnių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose (Acker 2012: 70). Galima daryti prielaidą, kad anglų kalbos aplinkoje gyvenančių vaikų gimtosios lietuvių kalbos žodynas, jiems augant, didėja, vystosi gebėjimas kurti žodingesnę, kokybiškesnę pasakojimą, t. y., pavartoti daugiau įvairesnių žodžių (skirtingų lemu), jų formų.

Minėta, kad siekiant įvertinti rišliųjų pasakojimų įvairovę buvo suskaičiuoti ir palyginti ne tik visų, bet ir reikšminių žodžių LGFĮ indeksai. Apskaičiavus **daiktavardžio** LGFĮ indeksą matyti, kad šią kalbos dalį rišliuosiuose pasakojimuose vyresni tyrimo dalyviai vartojo žymiai dažniau nei jaunesni (žr. 2 lentelę).

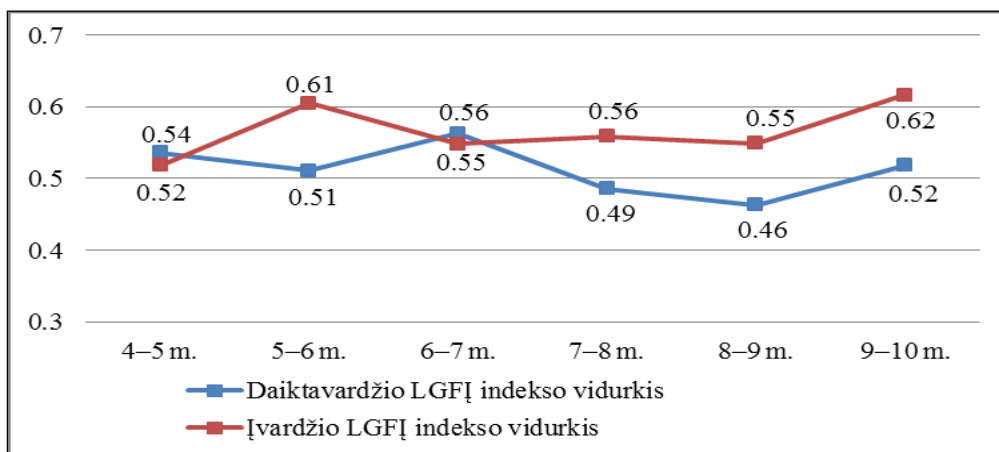
Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišlijojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

2 lentelė. Daiktavardžio LGFĮ indekso vidurkiai

Amžiaus grupės	Visų daiktavardžių skaičiaus vidurkis	Skirtingų lemų vidurkis	Daiktavardžio LGFĮ indekso vidurkis
4–5 m.	13,3	6,5	0,54
5–6 m.	14,6	6,3	0,51
6–7 m.	12,5	6,1	0,56
7–8 m.	18,8	8,4	0,49
8–9 m.	19,3	8,3	0,46
9–10 m.	20,3	10,0	0,52

Duomenys rodo, kad jaunesnio amžiaus vaikų (4–7 m.) pasakojimuose pavartota ~13–15 daiktavardžių (~6–7 skirtingos lemos). Vyresnių vaikų (8–10 m.) pasakojimuose pavartota šiek tiek daugiau daiktavardžių ~19–20 daiktavardžių, taip pat vidutiniškai daugiau skirtingų lemų (~8–10). LGFĮ indekso vidurkiai rodo, kad tiek jaunesnio, tiek vyresnio amžiaus vaikų rišliuosiuose pasakojimuose beveik pusė (indekso vidurkis nuo 0,46 iki 0,54) pavartotų daiktavardžių yra skirtingi. Kiek didesnė įvairovė pastebima 6–7 m. vaikų pasakojimuose, mažesnė – 7–8 m. ir 8–9 m. vaikų pasakojimuose.

Mažesnę daiktavardžių įvairovę vyresnio amžiaus vaikų grupėse galima paaiškinti žvelgiant į daiktavardžių ir įvardžių LGFĮ indeksų vidurkius (žr. 2 diagramą).

2 diagrama. Daiktavardžio ir įvardžio LGFĮ indekso vidurkiai

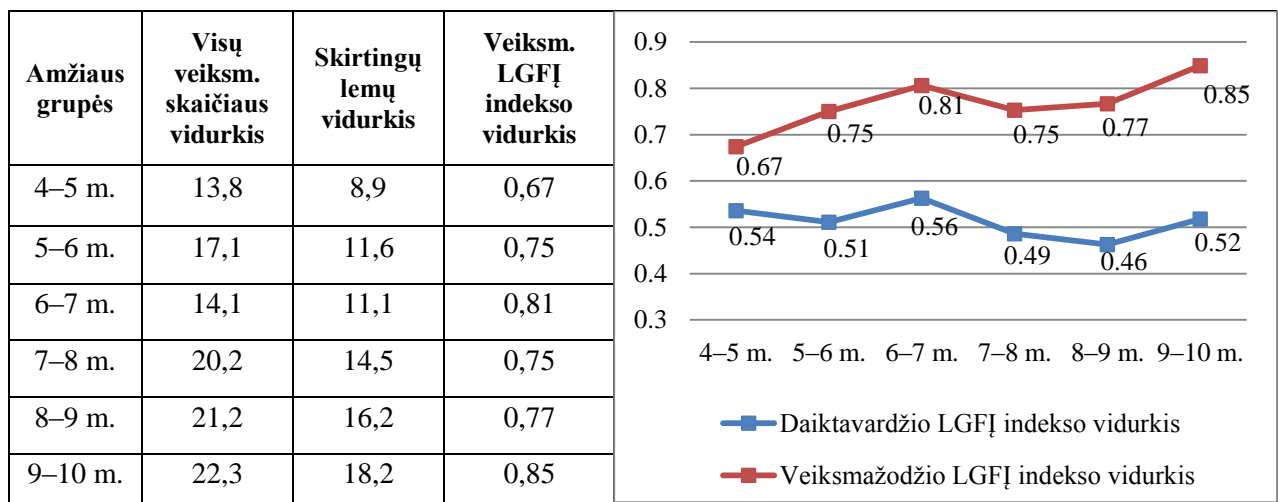
Matyti, kad vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų **įvardžių** įvairovė didėja priklausomai nuo amžiaus. Mažiausias įvardžio LGFĮ indekso vidurkis (~0,52) yra jauniausioje (4–5 m.) amžiaus grupėje, didžiausias (~0,62) vidurkis yra vyriausioje (9–10 m.) amžiaus grupėje. Pateiktoje

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišlijo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė.
Taikomoji kalbotyra 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

diagramoje aiškiai atsispindi vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų daiktavardžių ir įvardžių leksinės įvairovės sąsaja. Kaip matyti, daiktavardžių LGFĮ indekso vidurkis didesnis rišliuosiuose pasakojimuose, kuriuose įvardžių LGFĮ indekso vidurkis mažesnis (4–5 m., 6–7 m. amžiaus grupės). Atvirkščiai, pasakojimuose, kurie pasižymi didesniu įvardžių LGFĮ indekso vidurkiu (~0,61 (5–6 m.), ~0,56 (7–8 m.), ~0,55 (8–9 m.), ~0,62 (9–10 m.) amžiaus grupės), daiktavardžių LGFĮ indekso vidurkis mažesnis. Pateiktoje diagramoje atsispindi bendrosios daiktavardžių ir įvardžių vartojimo rišliuosiuose pasakojimuose tendencijos. Siekiant nustatyti šių kalbos dalių ryšį ir gilesnę sąsają būtina atlikti rišliuosiuose pasakojimuose vartojamų asmeninių ir parodomųjų įvardžių analizę.

Apskaičiavus **veiksmazodžio** LGFĮ indeksą, galima matyti, kad ši kalbos dalis pasižymi aukštesniu LGFĮ indekso vidurkiu nei daiktavardžiai (ar įvardžiai) (žr. 3 lentelę).

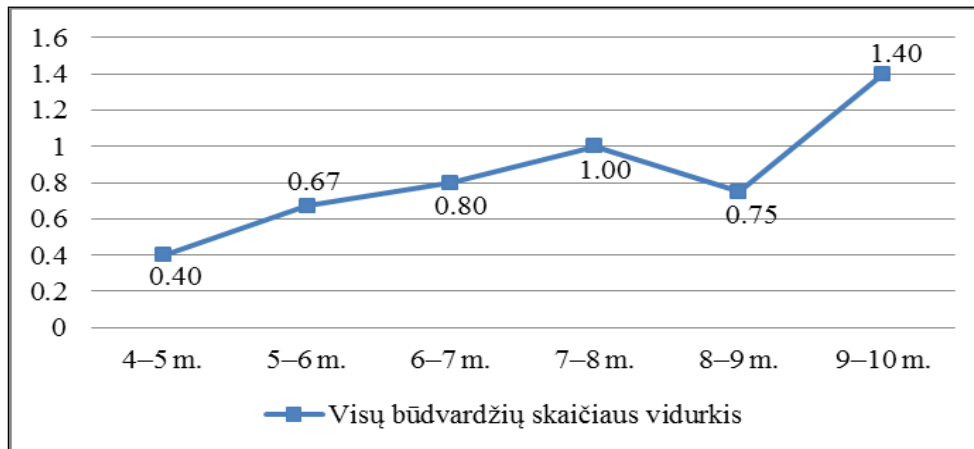
3 lentelė. Veiksmazodžio LGFĮ indekso vidurkiai

Kurdami rišlų pasakojimą vaikai pavartojo nuo ~14 (4–5 m.) iki ~22 (9–10 m.) veiksmazodžių. Atitinkamai pavartota daugiau skirtingų veiksmazodžių lemų – nuo ~9 (4–5 m.) iki ~18 (9–10 m.). Matyti, kad žemiausias veiksmazodžio LGFĮ indekso vidurkis (~0,67) yra 4–5 m. amžiaus grupės pasakojimuose, aukščiausi (~0,81 ir ~0,85) yra vyresnių (6–7 m. ir 9–10 m.) vaikų pasakojimuose. Veiksmazodžio LGFĮ indekso vidurkių palyginimas su daiktavardžio LGFĮ indekso vidurkiais (diagrama dešinėje), rodo, kad veiksmazodinė leksika vaikų pasakojimuose pasižymi didesne įvairove.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

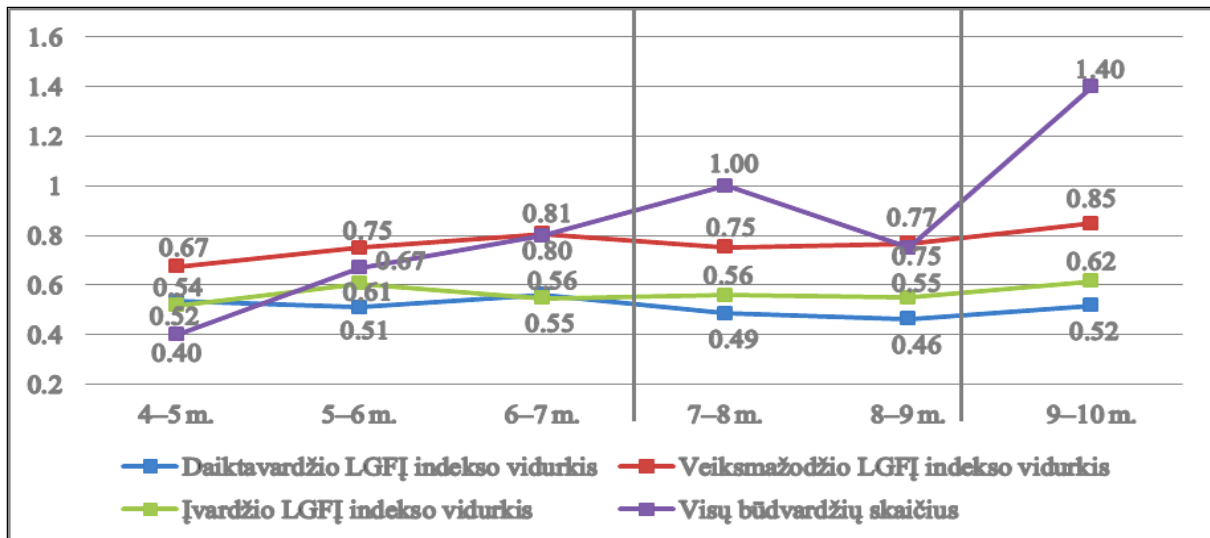
Atsižvelgiant į tai, kad **būdvardis** yra viena iš sudėtingiausiai įsisavinamų kalbos dalių (daugiau žr. Kamandulytė-Merfeldienė 2009), šio tyrimo metu vertintas visų pasakojime pavartotų būdvardžių skaičius (žr. 3 diagramą).

3 diagrama. Visų rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų būdvardžių skaičiaus vidurkiai pagal atitinkamą amžiaus grupę

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad jauniausios tyrimo dalyvių (4–5 m.) grupės rišliuosiuose pasakojimuose būdvardžiai beveik nevertojami (būdvardžių pavartojimo vidurkis – ~0,4). Tik 4 šios amžiaus grupės vaikai (27 proc. visų grupės vaikų) savo pasakojimuose vartojo būdvardžius. Vyresnių vaikų (5–6 m., 6–7 m., 7–8 m. ir 8–9 m.) pasakojimuose pavartota po ~1 būdvardį. Lyginant amžiaus grupes matyti, kad vaikų, kurie rišliuosiuose pasakojimuose pavartojo būdvardžių, skaičius auga: 5–6 m. amžiaus grupėje būdvardžius pavartoję vaikai sudaro 30 proc., 6–7 m. amžiaus grupėje – 47 proc., o 7–8 m. amžiaus grupėje aptariamą kalbos dalį rišliuosiuose pasakojimuose pavartojo 59 proc. visų grupės vaikų. Šiek tiek mažiau būdvardžių pavartojo 8–9 m. amžiaus grupės vaikų (tai sudaro 44 proc.). Žymiai išsiskiria vyresnių tyrimo dalyvių (9–10 m.) būdvardžių vartojimas: bent vieną būdvardį savo pasakojime pavartojo daugiau nei pusė (60 proc.) vaikų. Būdvardžių vartojimo vidurkis (~1,4) rodo, kad šio amžiaus vaikų pasakojimuose buvo pavartotas daugiau nei vienas būdvardis. Aptarti būdvardžio vartojimo pagal amžiaus grupes duomenys rodo, kad ši kalbos dalis sėkmingai įsisavinama ir dažniau vartojama vyresnių tyrimo dalyvių, kurių pasakojimai, kaip parodė produktyvumo ir leksinės įvairovės rodikliai, yra žodingesni ir ilgesni.

Lyginant visų amžiaus grupių pasakojimuose pavartotų daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių LGFĮ indekso ir būdvardžių skaičiaus vidurkius pastebėta, kad minėtų kalbos dalių leksinė ir gramatinė įvairovė nuosekliai didėja iki 7 m., o paskui patiria nedidelę regresiją (žr. 4 diagramą).

4 diagrama. Daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių LGFĮ indekso ir būdvardžių skaičiaus vidurkio pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Diagramoje pateikti duomenys rodo, kad daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių gramatinė ir leksinė įvairovė bei būdvardžių vartojimo skaičius didėja nuo 4 iki 7 metų, o vyresnio amžiaus (7–8 m. ir 8–9 m.) vaikų pasakojimuose minėtų kalbos dalių vartojimas, leksinė ir gramatinė įvairovė šiek tiek sumažėja. Tačiau, kaip minėta, 7–9 m. vaikų pasakojimuose pavartotų žodžių, pasakymų skaičius intensyviai auga. Šie duomenys gali rodyti, kad vyresnio amžiaus (7–9 m.) vaikai nori greičiau atlikti užduotį (pasekti pasakojimą), per daug negalvoja apie pasakojimo kokybę. Minėto amžiaus vaikų pasakojimuose matomas leksinių ir gramatinių formų įvairovės mažėjimas taip pat gali rodyti stiprėjančią anglų kalbos poveikį lietuvių kalbai. Tiksliau įvertinti tiek pirmąjį, tiek antrąjį teiginį ar nusakyti, kodėl 7–9 m. amžiaus vaikų pasakojimų kokybė šiek tiek prastesnė nei jaunesnių vaikų, gali padėti tolimesnė surinktų duomenų sintaksės sudėtingumo, tėvų sociolingvistinės apklausos analizė.

4.3. Vienakalbių ir dvikalbių vaikų rišliųjų pasakojimų produktyvumo ir leksinės įvairovės palyginimas

Atliekant dvikalbystės (ar daugiakalbystės) kalbinius tyrimus, neretai rezultatai lyginami su vienakalbių asmenų kalbiniais duomenimis. Tuo siekiama nustatyti analizuojamo reiškinių, pavyzdžiui, K1 įsisavinimo, pobūdį, ypatybes skirtingose (dvikalbėje, vienakalbėje) aplinkose. Toks lyginimas nėra tikslus, nes, šiuo atveju, K1 įsisavinimas K2 aplinkoje daugeliu kalbinių, socialinių, politinių aspektų skiriasi nuo K1 įsisavinimo K1 aplinkoje. Tačiau siekiant pasižiūrėti, ar K2 aplinkoje įsisavinamos K1 raida yra panaši į K1 įsisavinimą K1 aplinkoje, ar kalbiniai įgūdžiai, įgyti K1 įsisavinant K2 aplinkoje, yra panašūs į įgūdžius, kai K1 įsisavinama K1 aplinkoje ir pan.,

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišlijojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

šio tyrimo dvikalbių vaikų rišliųjų pasakojimų produktyvumo ir leksinės įvairovės rodikliai palyginti su vienakalbių vaikų rišliųjų pasakojimų rodikliais. Pastarieji duomenys gauti mokslininkams (Balčiūnienė 2013; Dabašinskienė et al. 2011; Dabašinskienė, Balčiūnienė, Kalninytė 2014; Balčiūnienė, Kalninytė 2014) atlikus tyrimus, kuriuose buvo taikytas analogiškas pasakojimo pagal paveikslėlių seką metodas, duomenys apdoroti ir analizuoti pasitelkiant tas pačias programas.

Rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų **žodžių skaičiaus** aspektu palyginus dvikalbių vaikų gimtąja lietuvių kalba pasektus rišliuosius pasakojimus su vienakalbių vaikų rišliaisiais pasakojimais, matyti, kad visų amžiaus grupių (4–5 m., 6–7 m., 7–8 m., 8–9 m., 9–10 m.) dvikalbių vaikų pasakojimuose pavartota daugiau žodžių nei vienakalbių vaikų pasakojimuose. Jaunesnių (4–6 m.) dvikalbių vaikų pasakojimai 5–8 žodžiais ilgesni nei vienakalbių vaikų. Vyresnių (7–9 m.) dvikalbių vaikų pasakojimai 22–27 žodžiais ilgesni nei atitinkamo amžiaus vienakalbių vaikų (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Visų žodžių skaičiaus ir reikšminių žodžių LGFĮ palyginimas

Amžiaus grupė	Vienakalbių / dvikalbių vaikų tyrimas	Visų žodžių skaičiaus vidurkis	Dktv. LGFĮ indekso vidurkis	Vksm. LGFĮ indekso vidurkis	Visų pasakojime pavartotų būdv. sk.
4-5 m.	vienakalbiai (liet.1 ¹²)	37,2	0,77	0,85	0,80
	dvikalbiai (liet.-angl.)	45,3	0,71	0,76	0,40
5-6 m.	vienakalbiai (liet.1)	40,3	0,77	0,87	0,50
	dvikalbiai (liet.-angl.)	55,1	0,70	0,81	0,67
6-7 m.	vienakalbiai (liet.2 ¹³)	44,2	0,56	0,81	-
	dvikalbiai (liet.-angl.)	46,9	0,56	0,81	0,80
7-9 m.	vienakalbiai (liet.1)	47,30	0,68	0,83	0,40
	dvikalbiai (liet.-angl.)	69,82	0,67	0,82	0,88
9-10 m.	dvikalbiai (liet.-angl.)	77,70	0,73	0,88	1,40
10-11 m.	vienakalbiai (liet.1)	49,00	0,72	0,83	1,60

Dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų **daiktavardžių**, **veiksmazodžių** LGFĮ indeksų ir **būdvardžių skaičiaus** vidurkius palyginus su vienakalbių vaikų rišliaisiais pasakojimais, matyti panašios minėtų kalbos dalių vartojimo ir įvairovės tendencijos skirtingo amžiaus vaikų sukurtuose pasakojimuose. Kaip rodo 4-oje lentelėje pateikti duomenys, dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų **daiktavardžių** ir **veiksmazodžių** LGFĮ indekso vidurkiai

¹² Vienakalbių vaikų (žymėjimas lentelėje *liet.1*) duomenys paimti iš I. Balčiūnienės podoktorantūros stažuotės metu atlikto tyrimo rezultatų. Daugiau žr. Balčiūnienė I. 2013.

¹³ Vienakalbių vaikų (žymėjimas lentelėje *liet.2*) duomenys paimti iš žvalgomojo tyrimo, kuriuo siekta palyginti vienakalbių ir dvikalbių vaikų leksikos ir gramatikos ypatybes. Daugiau žr. Dabašinskienė, Balčiūnienė, Kalninytė 2014.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišlijojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

visose amžiaus grupėse **šiek tiek mažesni** nei vienakalbių vaikų. Tačiau kalbant apie **būdvardžius**, jaunesnių dvikalbių (5–6 m., 7–9 m.) rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų būdvardžių skaičiaus vidurkis yra **didesnis** nei vienakalbių vaikų.

5. Apibendrinimas

Pasakojimo kūrimo pagal paveikslėlių seką tyrimas atskleidė anglų kalbos aplinkoje gyvenančių vaikų gimtąją lietuvių kalba pasektų pasakojimų kalbos raidą, ypatybes. Vyresnių dvikalbių vaikų lietuvių kalba pasekti rišlieji pasakojimai yra ilgesni, juose pavartota daugiau žodžių, sudaryta daugiau pasakymų nei jaunesnių vaikų pasakojimuose. Dvikalbių vaikų pasakojimuose pavartotų visų žodžių ir reikšminių kalbos dalių (daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių ir būdvardžių) leksinių ir gramatinių formų (lemų) įvairovės indeksų analizė atskleidė gimtosios kalbos vystymąsi kitos kalbos aplinkoje – vyresni vaikai pasakojimuose pavartojo ne tik daugiau, bet ir įvairesnių žodžių. Tačiau matyti, kad 7–8 m. ir 8–9 m. amžiaus vaikų rišliųjų pasakojimų kalbos leksinė ir gramatinė įvairovė patiria nedidelę regresiją. Šiai išvadai patvirtinti reikalinga statistinė analizė, leidžianti tiksliau įvertinti gautus rezultatus, taip pat tyrimo metu surinktų tėvų sociolingvistinės apklausos analizė, kuri, tikėtina, atskleistų šios regresijos priežastis.

Ištyrus reikšminių žodžių (daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių, būdvardžių) LGFĮ indeksus nustatyta, kad dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose daugiausia pavartota **veiksmažodžių**. Jų LGFĮ indekso vidurkiai yra aukštesni už daiktavardžių ar įvardžių. Taigi, rišliuosiuose pasakojimuose pavartoti veiksmažodžiai yra įvairesni minėtų kalbos dalių atžvilgiu. Tai ypač matyti vyresnių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose. **Daiktavardžiai** dažniau vartojami **jaunesnių** respondentų rišliuosiuose pasakojimuose. Visose amžiaus grupėse beveik pusė (indekso vidurkis nuo 0,46 iki 0,54) pavartotų daiktavardžių yra skirtingi. Priešingai, didesnis **įvardžių** vartojimo skaičius ir įvairovės indeksas pastebėtas **vyresnių** respondentų rišliuosiuose pasakojimuose. Be to, daugelio amžiaus grupių (5–6 m., 7–8 m., 8–9 m., 9–10 m.) rišliuosiuose pasakojimuose įvardžių įvairovė yra didesnė nei daiktavardžių. Dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pastebėta daiktavardžių ir įvardžių vartojimo sąsaja reikalauja gilesnės analizės, kuri padėtų nustatyti, kokie įvardžiai (asmeniniai, parodomieji ir kt.) dominuoja pasakojimuose, ar jie gali pakeisti daiktavardžius ir pan. Rišliuosiuose pasakojimuose pavartotų **būdvardžių** skaičius didėja priklausomai nuo amžiaus grupės: jaunesni respondentai pasakojimuose pavartoja ~1 būdvardį, vyresni vaikai pavartoja vidutiniškai daugiau nei vieną būdvardį. Atsižvelgiant į tai, kad būdvardžių rišliuosiuose pasakojimuose pavartota labai nedaug, jų LGFĮ indeksas neanalizuotas.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dvikalbių vaikų gimtoji lietuvių kalba, ją įsisavinant kitos kalbos aplinkoje, vystosi nuosekliai. Vaikams pradėjus mokytis anglų kalbos ir vis dažniau ją vartojant kasdienėse situacijose, tęsiasi naujų gimtosios kalbos žodžių įsisavinimas, įvairių jų formų vartojimas, ilgesnių, sudėtingesnių pasakymų formavimas pasakojant žodžiu. Nors dvikalbių ir vienakalbių vaikų rišlieji pasakojimai palyginti tik keliais produktyvumo ir leksinės įvairovės aspektais, tai suteikia žinių apie tai, jog dvikalbėje (ar daugiakalbėje) aplinkoje įsisavinama gimtoji lietuvių kalba yra panaši į vienakalbėje aplinkoje įsisavintą lietuvių kalbą. Tikimasi, kad tolimesnė surinktų duomenų (sintaksės sudėtingumo, gramatinių klaidų, anketinės apklausos) analizė papildys šio tyrimo išvadas ir suteiks dar daugiau informacijos apie dvikalbių (lietuvių-anglų) vaikų, gyvenančių anglų kalbos aplinkoje, lietuvių kalbos raidą.

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju Londono lituanistinių mokyklų vadovams, mokytojams, tėvams, vaikams, prisidėjusiems prie šio tyrimo.

Literatūros sąrašas

- Acker, T. 2012. *The patterns of development in generated narratives of a group of typically developing South African children aged 5 to 9 years*. Prieiga internetu: <http://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/20048> (žiūrėta 2015-02-02).
- Anderson, R. T. 2012. First language loss In Spanish-speaking children. *Bilingual Language Development and Disorders in Spanish-English Speakers*. B. A. Goldstein (ed). Baltimore, MD: Paul H. Brookes, 193–212.
- Baker, C. 2001. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Balčiūnienė, I. 2012. Daugiakultūriškumo ir kalbos kaitos tyrimai globalizacijos kontekste: rišliojo pasakojimo analizės metodas lietuvių kalbos raidai tirti. *Vytauto Didžiojo universiteto mokslo klasteriai*. G. Žukaitė (sud.). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 143–152.
- Balčiūnienė, I. 2013. Rišliojo pasakojimo analizės metodas kalbos raidos tyrimui. Pranešimas skaitytas podoktorantūros stažuočių įgyvendinimo Lietuvoje baigiamojoje konferencijoje. Vilnius: Lietuvos mokslo taryba.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

- Balčiūnienė, I., A. Kalninytė. 2013. Narrative production in Lithuanian TD mono- and bilingual 5-6-year olds. Pranešimas skaitytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje *Child Language Seminar-2013*. Mančesterio universitetas.
- Balčiūnienė, I., A. Kalninytė. 2014. Priešmokyklinio amžiaus vaikų rišliojo pasakojimo ypatybės. *Kalbos kultūra* 86, 212–236.
- Balčiūnienė, I., A. Kalninytė, E. Krivickaitė. 2011. *Lietuvių kilmės vaikų, gyvenančių Vokietijoje, kalba: nuostatos, tendencijos, rekomendacijos*. Vokietijos šeštadieninių lituanistinių mokyklų vadovų ir mokytojų seminaras. Hiutenfeldas, Vokietija.
- Celešiūtė, I. 2008. Litanistinio vaikų ugdymo užsienio šalyse ypatumai. *Oikos* 2 (6), 52–72.
- Crystal, D. 2003. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Dabašinskienė, I., I. Balčiūnienė, A. Kalninytė. 2014. Links between lexicon and grammar in narrative production: Lithuanian as L1 and L2 in bilingual children, *13th International Congress for the Study of Child Language*, Amsterdam.
- Dabašinskienė, I., I. Balčiūnienė. 2012. DVRPAM – Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo analizės metodika. Mokslinis pranešimas Berlin: ZAS. Prieiga internetu: http://www.academia.edu/4743245/DVRPAM_Dvikalbi%C5%B3_vaik%C5%B3_ri%C5%A1liojo_pasakojimo_analiz%C4%97s_metodika (žiūrėta 2015-02-07).
- Dabašinskienė, I., I. Balčiūnienė, A. Kalninytė, E. Krivickaitė, I. Prameneckienė. 2011. *Lietuvių vaikų kalba: įtakos ir tendencijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Dautartas, J. 2005. Litanistinio ugdymo JAV raidos aspektai. *Pedagogika* 79, 189–193.
- Gagarina, N., D. Klopp, S. Kunnari, K. Tantele, T. Valimaa, I. Balčiūnienė, U. Bohnacker, J. Walters. 2012. Multilingual assessment instrument for narrative analysis (MAIN). Berlin: ZAS. Prieiga internetu: http://www.zas.gwz-berlin.de/fileadmin/material/ZASPiL_Volltexte/zp56/MAIN_final.pdf (žiūrėta 2015-02-02).
- Genesee, F. 2008a. Dual language development in preschool children. Prieiga internetu: <http://www.psych.mcgill.ca/perpg/fac/genesee/Dual%20Language%20Development%20in%20Preschool%20Children%202008.pdf> (žiūrėta 2015-02-07).
- Genesee, F. 2008b. Early dual language learning. *Zero to Three*, 29 (1), 17–23.
- Genesee, F., E. Nicoladis. 2006. Bilingual first language acquisition. *Handbook of Language Development*. E. Hoff, M. Shatz (eds). Oxford: Blackwell, 324–342.
- Genesee, F., E. Nicoladis, J. Paradis. 1995. Language differentiation in early bilingual development. *Journal of Child Language*, 22, 611–631.
- Hickmann, M. 2003. *Children's Discourse: Person, Space and Time across Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.
- Hughes, D., L. McGillivray, M. Schmidek. 1997. *Guide to Narrative Language. Procedures for Assessment*, Austin: PRO- ED.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2014. Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra* (5). Prieiga internetu: http://taikomojikalbotyra.lt/wp-content/uploads/2014/11/Bulbukiene_Lietuviu_kalbos_issaugojimas.pdf (žiūrėta 2015-02-02).
- Jakaitienė, E. 2010. *Leksikologija: studijų knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kalninytė, A. 2013. Lietuvių vaikų, gyvenančių anglakalbėje aplinkoje, rišliojo pasakojimo ypatybės. Pranešimas skaitytas tarptautinėje taikomosios kalbotyros konferencijoje *Kalbos ir žmonės: dialogas ir kontaktai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kamandulytė-Merfeldienė, L. 2009. *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Krivickaitė, E. 2014. Netikrų žodžių kartojimo testas: lietuvių vienakalbių ir dvikalbių vaikų kalbos tyrimas. *Taikomoji kalbotyra*, 4. Prieiga internetu: <http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2014/03/netikru-zodziu-kartojimo-testas-lietuviu-vienakalbiu-ir-dvikalbiu-vaiku-kalbos-tyrimas-2> (žiūrėta 2015-02-06).
- Krivickaitė, E., I. Dabašinskienė. 2013. Lietuvių kalbos fonologijos įsisavinimas: netikrų žodžių kartojimo eksperimentinis tyrimas. *Kalbos kultūra* 86, 237–255.
- Köpke, B. 2004. Attrition is not a unitary phenomenon: On different possible outcomes of language contact situations. *Bilingual socialization and bilingual language acquisition: Proceedings from the Second International Symposium on Bilingualism*. A. M. L. Suarez, F. Ramallo, X.-P. Rodriguez-Yanez (eds). Vigo: Servizo de Publicacions da Universidade de Vigo, 1331–1347.
- Lambert, W. E., D. M. Taylor. 1996. Language in the lives of ethnic minorities: Cuban–American families in Miami. *Applied Linguistics* 17, 477–500.
- Leadholm, B. J., J. Miller. 1992. *Language Sample Analysis: The Wisconsin Guide*. Wisconsin: Wisconsin Department of Public Instruction.
- Ramonienė, M. (moksl. red.) 2010. *Miestai ir kalbos: kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MacWhinney, B. 2000. *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mazolevskienė, A. 2000. Dvikalbystė Lietuvos šeimose. *Pedagogika* T. 42, 52–55.
- Mazolevskienė, A. 2001. Dvikalbystės problemos ikimokykliniame amžiuje. *Pedagogika* 53, 96–101.

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra* 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

- Montrul, S. 2008. *Incomplete Acquisition in Bilingualism: Re-examining the Age Factor*. Amsterdam: John Benjamins.
- Montrul, S. 2012. Is the heritage language like a second language? *EUROSLA Yearbook* 12, 1–29.
- Owen, A. L., L. B. Leonard. 2002. Lexical diversity in the spontaneous speech of children with specific language impairment: application of D. *Journal of Speech and Hearing Research* 45, 927–937.
- Paradis, J. 2007. Second language acquisition in childhood. *Handbook of Language Development*. E. Hoff, M. Shatz (eds). Oxford: Blackwell, 387–405.
- Paul, R., R. L. Smith. 1993. Narrative skills in 4-year-olds with normal, impaired, and late-developing language. *Speech-Language Pathology Faculty Publications*. Paper 54.
- Pažūsis, L. 2009. *Šiaurės Amerikos lietuvių kalba (dvikalbystės sąlygojamų reiškinių tyrinėjimai)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pearson, B. Z. 2007. Social factors in childhood bilingualism in the United States. *Applied Psycholinguistics*, 28 (03), 399–410.
- Richards, B., D. Malvern. 2000. Measuring vocabulary richness in teenage learners of French. *British Educational Research Association Conference*, Cardiff: Cardiff University.
- Romaine, S. 1999. Bilingual language development. *The Development of Language*. M. Barrett (eds). London: University College London Press, 251–276.
- Salienė, V., L. Vilkienė. 2006. Lietuvių kalba, gimtoji ir valstybinė: situacijos analizė. *Žmogus ir žodis: svetimosios kalbos* 8 (3), 74–80.
- Schmid, M. S. 2002. *First Language Attrition, Use, and Maintenance: The Case of German Jews in Anglophone Countries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Seliger, H. W. 1991. Language attrition, reduced redundancy, and creativity. *First Language Attrition*. H. W. Seliger, R. M. Vago (eds). Cambridge: Cambridge University Press, 227–240.
- Skripkienė, R. 2001. Lietuvių kalbos gebėjimų lygmenys: nelietuvių mokyklų pradinukų kalbinės raiškos valstybine kalba tyrimai. *Pedagogika* 55, 78–86.
- Šutinienė, I. 2009. Lietuvių imigrantų požiūriai į lituanistinį vaikų ugdymą. *Filosofija. Sociologija* 20 (4), 310–317.
- Verhoeven, L., S. Stromqvist. 2001. Development of narrative production in a multilingual context. *Narrative Development in a Multilingual Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–13.
- Vilkienė, L. 2011. Ar dvikalbystė – dvikultūrės tapatybės laidas? *Kalbotyra* 63 (3), 115–129.

Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė

Agnė Blažienė

Santrauka

Straipsnyje pristatoma dalis didesnio tyrimo, kuriuo siekiama išsiaiškinti anglų kalbos aplinkoje gyvenančių vaikų gimtosios lietuvių kalbos leksikos ir gramatikos raidą, rezultatų. Straipsnyje aprašomas tyrimas, kuriuo siekta įvertinti dvikalbių vaikų gimtosios lietuvių kalbos bendrąjį produktyvumą ir leksinę įvairovę. Tyrimo medžiaga rinkta keturiose Londone įsikūrusiose lituanistinėse mokyklose taikant pasakojimo kūrimo metodą. Respondentai turėjo sukurti rišlų pasakojimą pagal 6-ių paveikslėlių seką (Hickmann 2003; Gagarina et al. 2012). Tyrimui atrinkta 100 rišliųjų pasakojimų, kuriuos sukūrė 4–10 m. respondentai. Rišlieji pasakojimai apdoroti naudojant CHILDES (MacWhinney 2000) programą. Į diktofoną įrašyti respondentų pasakojimai transkribuoti, užkoduoti automatinei kalbinei analizei. Rišliųjų pasakojimų produktyvumas ir leksinė įvairovė nustatyti apskaičiavus pasakojimą sudarančių a) žodžių ir pasakymų skaičių, b) vidutinį pasakymo ilgį, c) leksinių ir gramatinių formų įvairovę. Pastarasis rodiklis įvertintas skaičiuojant bendrąjį (visų žodžių) ir reikšminių kalbos dalių (daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių ir būdvardžių) leksinę ir gramatinę įvairovę.

Ištyrus medžiagą nustatyta, kad vyresnių vaikų pasakojimai ilgesni, juose pavartota daugiau žodžių, pasakojimus sudaro daugiau pasakymų, kurie yra vidutiniškai ilgesni. Reikšminių kalbos dalių (daiktavardžių, veiksmažodžių, įvardžių, būdvardžių) leksinės ir gramatikos įvairovės analizė parodė, kad respondentams augant, jų pasakojimuose pavartojama ne tik daugiau, bet ir įvairesnių žodžių. Dvikalbių vaikų rišliuosius pasakojimus palyginus su vienakalbių vaikų pasakojimais, matyti, kad dvikalbių vaikų rišliuosiuose pasakojimuose pavartota žymiai daugiau žodžių nei vienakalbių vaikų pasakojimuose. Daiktavardžių, veiksmažodžių leksinių ir gramatinių formų įvairovės indeksai ir būdvardžių pavartojimo skaičius yra panašūs į vienakalbių vaikų. Dvikalbių vaikų lietuvių kalba pasektų rišliųjų pasakojimų kalbos produktyvumo ir leksinės įvairovės analizės rezultatai rodo, kad, vaikams susidūrus su dominuojančia anglų kalba, lietuvių kalba nenustoja vystytis (pasakojant pavartojama daugiau naujai įsisavintų lietuvių kalbos žodžių, įvairių jų formų, pasakojimai sudaromi iš ilgesnių pasakymų), o dvikalbėje aplinkoje įsisavinama gimtoji lietuvių kalba yra panaši į vienakalbėje aplinkoje įsisavinamą lietuvių kalbą.

Narrative of bilingual children: general productivity and lexical diversity

Agnė Blažienė

Summary

The paper deals with the narrative production of developing Lithuanian bilingual children (L1 – Lithuanian, L2 – English). The material was collected in four Lithuanian language schools based in London. The study employs the method of story generation. During the experiment, the participants were asked to tell a story according to a 6 picture sequence *Cat Story* (Hickmann 2003; Gagarina et al. 2012). There were 100 Lithuanian bilingual children (4-10 years old) from middle-class families involved in the experiment. They all lived in London and attended private Lithuanian schools (~3-6 hours per week). The narratives were recorded, transcribed and morphologically annotated for an automatic analysis of narrative language using CHILDES software. During the analysis, the general productivity and lexical diversity (the number of words, the number of utterances, mean length of utterance, type/token ratio) of the narratives were investigated.

The results obtained demonstrate significant differences in productivity and lexical diversity among six age groups. The narratives of older children have been found to be longer; they also include more words, consist of more utterances, which on average are longer. A comparison of bilingual and monolingual children's narratives has revealed that bilingual children are capable of producing more words, while the lexical diversity of nouns, verbs and adjectives is similar in bilingual and monolingual children's narratives or, in some cases, higher in the narratives of monolingual children. These indicators of productivity and lexical diversity suggest that the native Lithuanian language acquired in a bilingual environment is similar to the Lithuanian language acquired in a monolingual language environment.

Keywords: narrative production, bilingualism, language acquisition, psycholinguistics.

Įteikta 2015 m. gegužės mėn.

Paskelbta 2015 m. liepos mėn.

1 priedas. FREQ programa gautų visų informanto (INF22) rišliajame pasakojime pavartotų žodžių ir skirtingų jų lemų pavyzdys

Blažienė, A. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė.
Taikomoji kalbotyra 2015 (7), www.taikomojikalbotyra.lt.

Clan - [CLAN Output]	
File Edit View Tiers Mode Window Help	
Speaker: *INF22:	
6	ir
6	conj ir=ir
5	paukštis
2	n:dim:01:ms:pl:nom paukštis=paukščiukai
1	n:dim:01:ms:sg:nom paukštis=paukščiukas
1	n:dim:01:ms:pl:dat paukštis=paukščiukams
1	n:03:ms:sg:nom paukštis=paukštis
4	katinas
2	n:01:ms:sg:acc katinas=katiną
1	n:01:ms:sg:gen katinas=katino
1	n:01:ms:sg:nom katinas=katinas
4	šuo
3	n:11:ms:sg:nom šuo=šunis-err:mor:par:šuo
1	n:11:ms:sg:gen šuo=šunio-err:mor:par:šuns
2	mama
2	n:06:fm:sg:gen mama=mamos
2	nuskristi
2	v:past:3 nuskristi=nuskrido
2	paskui
2	adv paskui=paskui
2	valgyti
2	v:inf valgyti=valgyti
1	bėgti
1	v:past:3 bėgti=bėgo
1	duoti
1	v:past:3 duoti=davė
1	gaudyti
1	v:past:3 gaudyti=gaudė
1	matyti
1	v:past:3 matyti=matė
1	norėti
1	v:cond:sg:1 norėti=norėčiau
1	nuo
1	prep nuo=nuo
1	paimti
1	v:inf paimti=paimti
1	paskiau
1	adv:comp paskiau=paskiau
1	rasti
1	v:past:3 rasti=rado
1	sakyti
1	v:past:3 sakyti=sakė
1	skristi
1	v:past:3 skristi=skrido
1	uodega
1	n:06:fm:sg:acc uodega=uodegą

20	Total number of different item types used
39	Total number of items (tokens)
0.513	Type/Token ratio

Pavyzdyje matyti, kad yra išskirti pavieniai žodžiai (pvz., *ir*, *paukštis*, *katinas*, *šuo*, *mama*, *nuskristi* ir kt.), greta kurių pateikiamas skaičius, rodantis, kiek kartų atitinkama lema buvo pavartota pasakojime. Po lema pateikiama morfologinė eilutė (ar eilutės), kuri rodo, kokia forma (ar tipu) lema buvo pavartota pasakojime.

Pavyzdžiui, lema *paukštis* pasakojime pavartota 5 kartus: 2 kartus forma *paukščiukai*, 1 kartą forma *paukščiukas*, 1 kartą forma *paukščiukams* ir 1 kartą forma *paukštis*. Arba, pavyzdžiui, lema *šuo* pavartota 4 kartus: 3 kartus bendrinės kalbos neatitinkančia forma *šunis* (= šuo), 1 kartą forma *šunio* (= šuns).

Pavyzdžio pabaigoje matyti, kad pasakojimą sudaro 39 žodžiai (*Total number of items (tokens)*), kuriuos sudaro 20 skirtingų lemų (*Total number of different item types used*). Šio pasakojimo žodingumo indeksas 0,513 (*Type/Token ratio*). Tai reiškia, kad šiek tiek daugiau nei pusė pasakojimo žodžių (t. y., lemų) yra skirtingi, kita pusė – įvairios tų žodžių formos (t. y., lemų tipai).